

Odnos samopoimanja, agresivnosti i prosocijalnog ponašanja

Rubić, Marina

Master's thesis / Diplomski rad

2013

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:015992>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-24**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJ

Sveučilište J.J. Strossmayera Osijek

Filozofski fakultet

Odsjek za psihologiju

ODNOS SAMOPOIMANJA, AGRESIVNOSTI I
PROSOCIJALNOG PONAŠANJA

diplomski rad

Studentica: Marina Rubić

Mentorica: doc. dr. sc. Daniela Šincek

Osijek, 2013.

Sadržaj

UVOD.....	1
CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE.....	9
METODA.....	10
Sudionici i postupak.....	10
Instrumenti.....	11
REZULTATI I RASPRAVA.....	13
ZAKLJUČAK.....	22
LITERATURA.....	23

Odnos samopoimanja, agresivnosti i prosocijalnog ponašanja.

The relation of the self-concept, aggressiveness and prosocial behavior

Marina Rubić

Sažetak

Cilj ovog istraživanja bio je ispitati odnos između agresivnosti, samopoimanja te prosocijalnog ponašanja adolescenata. Istraživanje je provedeno na uzorku od 230 učenika Opće gimnazije u Livnu dobi od 14 do 19 godina. Za prikupljanje podataka primijenjeni su: Sociodemografski upitnik, Upitnik agresivnosti (eng. Aggression Questionnaire (AQ), Buss i Perry, 1992), Skala emocionalne empatije (eng. Emotional Empathy Scale, Raboteg-Šarić, 1995) te Marshov upitnik samoopisivanja (eng. Self Description Questionnaire (SDQ), Marsh i sur., 1988). Analizom podataka utvrđeno je da postoje statistički značajne razlike u prosocijalnom ponašanju (mjereno kao emocionalne empatičke tendencije) u korist djevojaka te u agresivnosti u korist mladića. U samopoimanju nije nađena značajna razlika s obzirom na spol sudionika. Samopoimanje, prosocijalno ponašanje (mjereno kao emocionalne empatičke tendencije), spol, dob, školski uspjeh te neka obilježja obitelji objašnjavaju 14.7% varijance agresivnosti. Najznačajnijim prediktorima pokazali su se spol, prosocijalno ponašanje, samopoimanje te školski uspjeh prethodnog razreda.

Abstract

The aim of this study was to examine the relationship between aggression and self-concept and prosocial behavior in adolescence. The study was conducted on a sample of 230 students at the High school „Gymnasium Livno“, aged 14 to 19. For collecting data were applied: Socio-demographic questionnaire, Aggression Questionnaire (AQ) (Buss and Perry, 1992), Emotional Empathy Scale (Raboteg-Saric, 1995) and Self Description Questionnaire (SDQ) (Marsh et al., 1988). Analysis of the data showed that there were statistically significant differences in prosocial behavior (measured as emotional empathic tendencies) in favor of girls and that the boys were significantly more aggressive. There were not significant differences within self-concept with regard to the sex of participants. Self-concept, prosocial behavior (measured as emotional empathic tendencies), gender, age, school performance and some family characteristics explain 14.7% of the variance in aggression. The most significant predictors were gender, pro-social behavior, self-concept and school achievement from the previous grade.

Ključne riječi: agresivnost, prosocijalno ponašanje, empatija, samopoimanje

Keywords: aggression, prosocial behavior, empathy, self-concept

UVOD

U psihologiji postoji mnogo neslaganja kada je riječ o definiranju agresivnosti, agresije ili agresivnog ponašanja. Različiti autori se slažu kako je agresivno ponašanje ono ponašanje kojim se nanosi šteta drugoj osobi (Doolard i sur., 1939.; Buss, 1961.; Bandura, 1983.; Baron, 1977.; Parke i Slaby, 1983.; Zimbardo, 1979.; Eron, 1987.; Hinde i Groebel, 1989.; Moyer, 1987.; Berkowitz, 1988., prema Žužul, 1989). Međutim, razlikuju se u mišljenju uključuje li definicija agresivnog ponašanja i namjeru da se ta šteta nanese. Bihevioristi (Buss, Bandura, Eron te Hinde i Groebel) ne vode računa o postojanju namjere zbog poteškoća operacionalizacije tog pojma, dok drugi teoretičari (Zimbardo, Moyer i Berkowitz) ističu namjeru povređivanja druge osobe kao bitnu odrednicu agresivnog ponašanja jer jedino takva definicija može imati smisla u svakodnevnim situacijama. Žužul (1989) definira agresivno ponašanje kao svaku reakciju, fizičku ili verbalnu, koja je izvedena s namjerom da se drugoj osobi nanese šteta bilo koje vrste i bez obzira da li je ta namjera u potpunosti provedena. Veliki broj istraživanja i opažanja agresivnog ponašanja također je rezultirao velikim brojem različitih teorija, tj. shvaćanja i tumačenja fenomena agresivnosti. Prema uzroku agresije koji pojedine teorije naglašavaju, možemo ih podijeliti u pet skupina, a to su:

1. *instinktivističke teorije agresivnosti*: sve teorije koje se svrstavaju u ovu grupu karakterizira teza da čovjekovo agresivno ponašanje proizlazi iz filogenetski programiranog, urođenog instinkta koji traži rasterećenje i čeka na povoljnu situaciju da se izrazi (Fromm, 1989);
2. *teorije agresivnosti kao naučenog ponašanja*: ova skupina teorija polazi od ideje da je svako agresivno ponašanje naučeno ponašanje, pa se tako navodi da se agresivno ponašanje može naučiti na jedan od sljedeća tri načina: instrumentalnim učenjem, učenjem podražaja koji se odnose na agresiju i socijalnim učenjem (Klinčević, 2007).
3. *teorija frustracija-agresija*: integrira koncept nagona i učenja, po kojoj je agresija uvijek posljedica frustracije (Dollard i sur, 1939, prema Mummendey, 2003). Aronson, Wilson i Akert (2005) rezimiraju da iako je instinktivna sastavnica agresije gotovo sigurno prisutna kod ljudi, agresija nije uzrokovana isključivo instinktom. Postoje jasni primjeri situacijskih i socijalnih događaja koji mogu proizvesti agresivno ponašanje, i takvo ponašanje moguće je prilagoditi situacijskim čimbenicima.

Ukratko, agresivno je ponašanje moguće mijenjati. Nekoliko je važnih situacijskih uzroka agresije (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Neki proizlaze iz tjelesnih osjeta (tjelesna nelagoda), kao što su bol, vrućina, vlaga, zagađen zrak i neugodni mirisi, dok drugi nastaju iz neugodnih socijalnih događaja. Neugodan doživljaj frustracije, koja se javlja kada smo spriječeni postići neki cilj, po nekim autorima glavni je uzrok agresije. To je glavna postavka teorije frustracija-agresija.

4. *kognitivne teorije agresivnosti*: danas najprihvaćenije, posebno kada je riječ o onima koje se naslanjaju na socijalne i situacijske teorije. One ističu da način na koji pojedinac percipira i interpretira okolinske događaje determinira hoće li on reagirati agresivno ili nekim drugim ponašanjem (Eron, 1994., prema Beck 2003). Atribucijska teorija, kao jedna od onih koje se svrstavaju u ovu grupu teorija, naglašava da hoće li neka osoba na frustraciju reagirati agresivno ovisno od toga da li osoba, odnosno objekat koji proizvodi frustraciju ima namjeru da isprovocira navedeno. Slično tome, protunapad se neće javiti ako postoje olakotne okolnosti, koje su poznate u trenutku provokacije (Johnson i Rule, 1986., prema Aronson, Wilson i Akert, 2005). Brojna istraživanja pokazuju kako je relativna deprivacija ta koja uzrokuje agresiju (Barker i sur., 1941.; Jackson, 1981.; Frank, 1978., prema Aronson, Wilson i Akert, 2005). Relativna deprivacija se odnosi na percepciju da osoba ili njena grupa ima manje nego što zaslužuje, manje od onoga što očekuje ili manje od onoga što imaju njoj slični ljudi.
5. *biološke i fiziološke teorije agresivnosti*: biološkim teorijama agresivnosti je zajedničko zanimanje za individualne razlike u ispoljavanju agresije. Istraživanja u kojima se pokušavaju pronaći fiziološke osnove agresivnog ponašanja kreću se u tri pravca: utjecaj genetike, utjecaj mehanizama u mozgu i utjecaj hormona i neurotransmitera (Beck, 2003).

Postoji mnogo kriterija prema kojima možemo razlikovati agresivna ponašanja, a često se u radovima pojavljuje podjela na direktnu tj. otvorenu i indirektnu tj. prikrivenu (Björkqvist, Lagerspetz i Kaukiainen, 1992; Osterman i sur., 1998; Owens, Shute i Slee, 2000). Direktna agresivnost podrazumijeva ponašanja koja sadrže otvoreno iskazanu namjeru da nekoga povrijedimo ili mu nanесemo štetu. Indirektna agresivnost uključuje socijalno manipulativno ponašanje u kojem agresor koristi socijalnu strukturu kako bi povrijedio drugu osobu i to na način da utječe na njenu povezanost s drugima, a da pritom nije uključen u direktan napad na tu osobu te da nije niti prepoznat (od strane socijalne okoline i žrtve) kao agresor (Björkqvist,

Lagerspetz i Kaukiainen, 1992). Važno je skrenuti pozornost upravo na ovaj oblik agresivnosti, jer većina ljudi još uvijek vjeruje kako je indirektna agresivnost manje opasna ili manje bolna za žrtve nego direktna agresivnost. Direktna agresivnost se smatra osobinom s prepoznatljivim manifestacijama u ponašanju, pa je stoga lakše mjerljiva nego neke druge osobine. No, za razliku od direktne agresivnosti, indirektna agresivnost se ne manifestira u ponašanju na tako očit i lako mjerljiv način. S obzirom na različite dugoročne ishode, moglo bi se pretpostaviti da za ova dva oblika agresivnosti postoje različiti rizični, odnosno, zaštitni čimbenici. Pri tome su od posebne važnosti oni čimbenici na koje se može djelovati različitim intervencijama, npr. samopoštovanje. Prvi oblici agresivnog ponašanja počinju se javljati već u dobi od jedne godine (Žužul, 1989). Iako se agresivno ponašanje smatra relativno stabilnim tijekom vremena, njegova se bihevioralna manifestacija, kao i učestalost i ozbiljnost, mijenjaju u funkciji dobi (Keresteš, 2002). Sukladno razvoju fizičkih, verbalnih i socijalnih vještina razvijaju se i različiti oblici agresivnosti te se međusobno isprepliću (Björkqvist, Lagerspetz i Kaukiainen, 1992; prema Björkqvist, 2001). U ranom djetinjstvu uglavnom se koristi direktna fizička agresivnost (Caplan, Vespo, Pedersen i Hay, 1991; prema Keresteš, 2002). Uslijed razvoja verbalnih sposobnosti, djeca sve češće koriste govor kako bi izrazila svoju agresivnost (Žužul, 1989). Jedan od razloga za to je i svijest da se fizička agresivnost češće sankcionira od strane okoline. Prema razvojnoj teoriji agresivnosti Björkqvista, Lagerspetz i Kaukiainen (1992), treći razvojni oblik izražavanja agresivnosti je indirektna agresivnost. Za pojavu indirektne agresivnosti, potrebna je određena razina socijalne inteligencije, koja se povećava s dobi (Kaukiainen i sur., 1999). Za školsku dob značajno je smanjenje ukupnog agresivnog ponašanja, čemu ponajviše pridonose razvoj samoregulacije, kognitivni razvoj, te razvoj socijalnih vještina. Ulaskom u odraslu dob zadržavamo tendenciju rjeđeg korištenja fizičke agresije, što nadoknađujemo verbalno ili indirektno agresivnim postupcima (Björkqvist, Lagerspetz i Kaukiainen, 1992). Agresivnost je vrlo stabilna osobina i formira se rano u životu (Eron i Huesmann, 1984; Olweus, 1979; prema Keresteš, 2002). Na temelju tih rezultata pretpostavlja se da je agresivnost zapravo crta (osobina) ličnosti. Istraživanja pokazuju kako stabilnost agresivnosti raste u funkciji dobi (Loeber, 1982; prema Keresteš, 2002) te da je veća kod dječaka nego kod djevojčica (Žužul, 1989). U našem društvu je uglavnom prisutan stereotip o spolnim razlikama u agresivnosti, a njih uglavnom potvrđuju i istraživanja. U dojenačkoj dobi i ranom djetinjstvu te su razlike male, ali u predškolskoj dobi, kad su djeca češći sudionici interakcije s vršnjacima, postaje jasnije kako su dječaci skloniji agresivnom ponašanju (Maccoby i Jacklin, 1980; Strayer i Roberts, 2004). Kasnije razlike postaju još veće te se održavaju kroz školsku dob, adolescenciju i odraslu dob

(Buntaine i Costenbender, 1997; Buss i Perry, 1992; Caprara i Pastorelli, 1993; Conger i sur., 1994; Dodge i sur., 1994; Huesmann i sur., 1984; prema Keresteš, 2002). Björkqvist (1992) nalazi da u svim dobnim skupinama dječaci češće koriste fizičku agresiju, dok za verbalnu agresivnost nije bilo razlike. Međutim, druga istraživanja uglavnom pokazuju da su dječaci i verbalno agresivniji od djevojčica (Maccoby i Jacklin, 1980; Osterman i sur., 1994; Salmivalli, Kaukiainen i Lagerspetz, 2000). Iako se manifestacije agresivnosti s dobi značajno mijenjaju, interindividualne su razlike u agresivnosti vrlo stabilne u vremenu. Tako je Olweus (1979; prema Keresteš, 2002) izmjerio korelaciju od čak .63 između agresivnosti utvrđene u djetinjstvu ili adolescenciji te one procijenjene u odrasloj dobi. Time je utvrdio da stabilnost agresivnosti dostiže razinu stabilnosti inteligencije. Kasnija su longitudinalna istraživanja (Eron i Huesmann, 1990; Farrington, 1991; Huesmann i sur, 1984; Stanger i sur, 1997; prema Keresteš, 2002) potvrdila takav zaključak i prikazala agresivno ponašanje kao jedan od najstabilnijih oblika ponašanja. Loeber (1982; prema Keresteš, 2002) je, nadalje, pokazao da stabilnost agresivnosti raste u funkciji dobi te je općenito veća za pojedince koji su ili izrazito agresivni ili izrazito neagresivni, nego za one s prosječnim stupnjem agresivnosti. Također je utvrđena i međugeneracijska stabilnost, kao i nasljeđivanje agresivnosti.

Prosocijalno i agresivno ponašanje su, po svom teoretskom značenju, suprotstavljeni pojmovi te se očekuje njihova negativna povezanost. Empirijska istraživanja najčešće potvrđuju takva očekivanja (Brajša, 1991; Eron i Huesmann, 1984; Keresteš, 2002; Rushton i sur., 1986). Neki autori čak smatraju da se radi o suprotstavljenim ekstremima jedne dimenzije (Eron i Huesmann, 1984). Iako se najčešće potvrđuje očekivana negativna korelacija između prosocijalnosti i agresivnosti, ipak se ne radi o sasvim jednostavnom odnosu ovih dviju varijabli. U širem smislu, prosocijalno ponašanje definira se kao voljno, intencionalno ponašanje koje ima pozitivne posljedice na druge ljude (Eisenberg i Miller, 1987a; Staub, 1987). Takva se definicija zasniva na posljedicama ponašanja, pri čemu motivi ponašanja mogu biti pozitivni ili negativni. Altruizam je zaseban, nesebičan oblik pružanja pomoći. Dokle god netko voljno prosocijalno djeluje, tj. nije na to prisiljen, može se tvrditi da namjerava pomoći drugome. Rezultati istraživanja Raboteg-Šarić (1995), pokazuju da su u osnovi individualnih razlika u prosocijalnom ponašanju razlike u tendenciji ispitanika da reagiraju empatičkim emocijama na nevolju drugih ljudi. Eisenberg i Strayer (1987, prema Raboteg-Šarić, 1995) definiraju empatiju kao „emocionalni odgovor koji proizlazi iz emocionalnog stanja i uvjeta druge osobe i koji je sukladan njevoj situaciji ili emocionalnom stanju“. Eisenberg i Miller (1987a, 1987b; prema Raboteg-Šarić, 1995) sačinili su iscrpan

pregled istraživanja u kojima se ispituje odnos empatije i prosocijalnog ponašanja. Autori zaključuju da su rezultati često nekonzistentni, dijelom i stoga što su uporabljeni različiti instrumenti za mjerenje, kao i stoga što su različite čuvstvene reakcije, koje se nazivaju empatijom, u nejednakom stupnju povezane s ponašanjem. Kada je riječ o odraslim ispitanicima, rezultati meta-analize velikog broja istraživanja općenito pokazuju pozitivan odnos između raznih mjera empatije i različitih pokazatelja prosocijalnog ponašanja. Rezultati dobiveni na uzorcima djece manje su konzistentni. Da bi se točnije definiralo empatiju, važno je razjasniti ulogu spoznaje u empatiziranju. Taj aspekt empatije uključuje razumijevanje, poznavanje stanja svijesti i uvjeta druge osobe ili svijesti o tome kako nešto što se događa drugoj osobi može djelovati na nju. Autori koji ističu ovaj aspekt, drže da je kognitivna empatija preduvjet emocionalne empatije. Integrirajući različite pristupe definiranju empatije Eisenberg i Strayer (Raboteg-Šarić, 1995) navode da za većinu autora empatiziranje uključuje dijeljenje čuvstava s drugima koje opažamo- to je kritična sličnost koja je u osnovi različitih stajališta o ulozi kognicije u ovom emocionalnom procesu kao i o samoj prirodi procesa. Postoji društveni stereotip da su djevojčice sklonije pomagati drugima, dijeliti s njima ili ih tješiti. I u istraživanjima empatije i altruizma kod adolescenata, djevojke pokazuju značajno veću prisutnost altruizma i empatije od mladića (Bryant, 1982; Raboteg-Šarić, 1997; Kemp, Overbeek, Wied, Engels i Scholte, 2007; Garaigordobil, 2009). Ipak, rezultati istraživanja nisu sasvim jednoznačni. Meta-analiza istraživanja pružanja pomoći pokazala je da razlike među spolovima nisu dosljedne; ponekad su muškarci postizali više rezultate na mjerama prosocijalnosti, a ponekad žene (Eagly i Crowley, 1986). Prethodna istraživanja općenito su suglasna u tome kako je kod žena empatija razvijenija nego kod muškaraca (Hoffman, 1977, prema Raboteg-Šarić 1993). Smatra se kako se te razlike mogu pripisati razlikama u procesima socijalizacije i spolne identifikacije koji se zbivaju kod muškaraca i kod žena (Jordan i sur., 1991). Gledajući standarde socijalizacije za muškarce i žene, možemo odmah uočiti kako se oni bitno razlikuju. Društvo kod žena potiče one osobine koje su bitne za majčinsku ulogu, kao što su reflektiranje osjećaja drugih, emocionalna bliskost s drugima, usklađenost s tuđim osjećajima i posvećivanje potrebama drugih. Kada su muškarci u pitanju prisutno je selektivno i aktivno obeshrabrivanje upravo tih karakteristika, a potiču se borbenost, natjecateljski duh i autonomija. Identifikacije po spolnim ulogama koje izrastaju iz ta dva konteksta stoga su bitno različite (Jordan i sur., 1991).

Mnoga istraživanja pokazuju kako se dijeljenje s drugima i tješjenje mogu javiti i prije druge godine života (Hay i sur., 1991; Lamb, 1991; Rheingold, 1988; Zahn-Waxler i sur.,

1992; prema Vasta, Haith i Miller, 1998). Neki autori naglašavaju biološku i evolucijsku determinantu (Hoffman, 1981), u identičnoj ili sličnoj afektivnoj reakciji, u odnosu na onu druge osobe, gdje empatička pobuđenost može izazvati negativnu reakciju kao što je anksioznost ili uznemirenost (Eisenberg i Fabes, 1998) ili simpatiju, odnosno empatijsku brigu za drugu osobu (Davis, 1980). Ipak, većina teoretičara smatra da se prije pojave prosocijalnog ponašanja kod djeteta trebaju razviti sposobnost zauzimanja tuđeg stajališta i empatija. U skladu s time, za očekivati je da će učestalost altruističnih postupaka rasti u funkciji dobi (zbog napretka u misaonim i emocionalnim procesima). Istraživanja potvrđuju takva očekivanja. Dakle, starija djeca spremnija su na pomaganje od mlađe djece (Raboteg-Šarić, Žužul i Keresteš, 1994; Roberts i Strayer, 1996). Iako pojava prosocijalnog ponašanja uvelike ovisi o situacijskim faktorima (npr. prisutnost drugih ljudi, procjena kompetentnosti itd.), postoje i značajne individualne razlike u prosocijalnosti koje se objašnjavaju interakcijom velikog broja činitelja (genetskih činitelja, iskustava tijekom socijalizacije, sposobnosti empatije, kognitivnog razvoja). Individualne razlike u prosocijalnom ponašanju su longitudinalno stabilne i prediktivne za buduće ponašanje, pod uvjetom da se pouzdano procjenjuju (Eron i Huesmann, 1984; Rushton, 1989; prema Raboteg-Šarić, 1995).

Kada teoretičari govore o kognitivnim shemama u kojima su organizirane informacije o sebi, smatraju da je važno uspostaviti relaciju između dva bliska pojma– samopoimanja (deskriptivni aspekt sebe) i samopoštovanja (evaluativni aspekt sebe) (Lacković-Grgin, 1994). Coombs (1981; prema Lacković-Grgin, 1994) definira samopoimanje (eng. self-concept) kao psihološki konstrukt koji je "fenomenološka organizacija iskustva individue i ideja u njoj samoj u svim aspektima njezina života". Samopoštovanje se dakle može definirati kao svijest o vlastitoj vrijednosti, a uključuje vrednovanje sebe i vlastite afektivne reakcije na ta vrednovanja (Vasta, Haith i Miller, 1992). Ono je ključni aspekt samopoimanja čija je uloga suočavanje slike o sebi s vanjskim informacijama (Lacković-Grgin, 1994). Postupak mjerenja slike o sebi uključuje operacionalizaciju općeg samopoštovanja na temelju procjene o tome koliko se općenito osjećamo vrijednima kao osobe, odnosno koliko smo zadovoljni time kakvi jesmo (prema Brajša-Žganec, Raboteg-Šarić i Franc 2000). Rezultati istraživanja koja su ispitivala povezanost samopoštovanja i agresivnosti nisu posve konzistentni. Dok je u nekim istraživanjima utvrđeno da agresivni pojedinci imaju niže samopoštovanje (npr. Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt i Caspi, 2005; Webster, Kirkpatrick, Nezlek, Smith i Paddock, 2007), u drugima nije dobivena povezanost razine samopoštovanja i agresivnosti (npr. Bushman i Baumeister, 1998; Buss i Perry, 1992). Suprotno tomu, u nekim je istraživanjima

utvrđena tendencija da agresivni pojedinci imaju visoko samopoštovanje (Baumeister i Boden, 1998; Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi i Lagerspetz, 1999). Općenito, navedena istraživanja pokazuju da samopoštovanje nije uniformno povezano s agresivnim ponašanjem, a jedno je od mogućih objašnjenja da su različite razine samopoštovanja (visoko ili nisko) povezane s različitim oblicima agresije (Bushman i sur., 2009).

Teoretičari imaju različita shvaćanja o razvoju samopoimanja na primjer James, Gergen, Shavelson, Rogers smatraju da je samopoimanje zasebni psihološki konstrukt, dok Cooley, Mead, Buehler, Sullivan, Erikson, Kohlberg, Piaget, Inhelder, Lewis i Brooks, Harter i drugi posmatraju samopoimanje kao proces (prema Lacković-Grgin, 1994). U svakom stadiju razvoja samopoimanje se kvalitativno razlikuje od onog na nižem stadiju razvoja (Piaget, Harter, Damon i Hart, 1986; prema Lacković-Grgin, 1994), a njegov se razvoj odvija prema nekim općim načelima razvoja, to su diferencijacija i integracija. S dobi prvo dolazi do diferencijacije faceta koncepta o sebi uz paralelan proces njihove integracije u viši nivo globalnog (općeg) samovrednovanja. Porast diferencijacije faceta samopoimanja povezan je s učenjem socijalnih uloga, a uspješno integriranje faceta ovisi o razvoju kognitivnih sposobnosti. Kako s vremenom raste broj faceta, istovremeno opada stupanj povezanosti među njima. Ovaj nalaz mogao bi biti povezan s učenjem socijalnih uloga koje postaju sve bogatije i raznolikije. Samoopisi mlađih ispitanika sadrže konkretne (fizičke) attribute, a kasnije, kod starijih ispitanika, javljaju se apstraktni (psihološki) atributi. Prva faza u razvoju samopoimanja je samosvjesnost, to jest svijest da smo mi zasebna ljudska bića. Prve indikacije samosvjesnosti pojavljuju se već u četvrtom mjesecu života (Vasta, Haith i Miller, 1992). Svijest o vlastitom "ja" počinje se javljati pri kraju druge godine. Ono obuhvaća svijest o svom tjelesnom obliku, imenu i sposobnosti razlikovanja sebe od drugih. Prema Flavellu, začeci razlikovanja privatnog samopoimanja od tjelesnog (vidljivog) javljaju se između treće i četvrte godine života (Lacković-Grgin, 1994). Od treće do pete godine djeca sebe definiraju u terminima tjelesnog te materijalnih dobara koje posjeduju, a uz to i u terminima tipičnih aktivnosti. Već oko četvrte godine života javljaju se prosudbe o mogućnostima i kompetencijama djeteta. Prije šeste, odnosno sedme godine ne dolazi do opisivanja u psihološkim terminima (Papalia i Olds, 1992). Dječje prosudbe su nerealne, jer je prisutan dominirajući utjecaj emocija i želja na samoprocjene, ali ne i realistično procjenjivanje, a sve to zbog dječje nesposobnosti korištenja informacija iz procesa socijalnog uspoređivanja (Lacković-Grgin, 1994). Slika o sebi razvija se pod utjecajem socijalnih interakcija i percepcije vlastitih rezultata do rane adolescencije. Oko 12. godine aspekti slike o sebi već su

prilično snažni te slika o sebi nije podložna većim promjenama (Colangelo, Kelly i Schrepfer, 1987, prema Čudina Obradović, 1991). Adolescencija je razdoblje obilježeno promjenama u raznim aspektima razvoja koje oblikuju i mijenjaju misli i osjećaje adolescenata o njihovom samopoimanju. Dok se djeca u predškolskoj dobi opisuju konkretnim ponašanjem, tjelesnim osobinama i predmetima koje posjeduju, u srednjem djetinjstvu dječji samoopisi počinju sadržavati manje vidljiva obilježja (npr. emocije), odražavati pripadnost nekoj grupi (npr. košarkašima) i usporedbu s drugom djecom. Samoopisi adolescenata odnose se na osobine ličnosti, uvjerenja i stavove, a pojam o sebi dijeli se na više uloga, koje se ponekad međusobno vrlo razlikuju (Vasta, Haith i Miller, 1992). Istraživanja su pokazala da samopoštovanje opada u srednjoj adolescenciji, dok u kasnoj adolescenciji raste (Rosenberg, 1979.; Simmons i sur., 1979.; prema Lacković-Grgin, 1994). Wylie (1979, prema Bracken, 1996) je ustanovila da ne postoji značajan efekt dobi na globalno samopoimanje, bio on pozitivan ili negativan, kod ispitanika u dobi između 6 i 50 godina. Također je ustanovila da su istraživanja domena specifičnih samopoimanja (npr. akademsko, socijalno) previše nekonzistentna za generalizaciju. Jedan od najznačajnijih autora ranih empirijskih studija o faktorima koji prethode samopoštovanju je Rosenberg (1961; prema Gray-Little, Williams i Hancock, 1997). Njegovo najznačajnije otkriće je potvrda da je količina roditeljske pažnje i zanimanja za dijete u značajnoj korelaciji sa samopoštovanjem djeteta.

Meta-analize spolnih razlika u razini samopoštovanja (Feingold, 1994; Kling i sur., 1999; prema Larsen i Buss, 2008) pokazale su da muškarci postižu nešto više rezultate od žena. U istraživanju Blocka i Robinsa iz 1993. godine dobiveni rezultati pokazuju da se djevojke i mladići ne razlikuju u razini samopoštovanja u dobi od 14 godina, dok u dobi od 23 mladići postižu značajno više rezultate (Pervin, Cervone i John, 2005). Rezultati mogu ukazivati na različito doživljavanje adolescentskih godina i prevladavanje razdoblja ulaska u odraslu dob. Piers (1984, prema Bracken 1996) je ustanovila da postoje rodne razlike u specifičnim samopoimanjima. Iako nije pronašla rodne razlike u cjelokupnom samopoimanju, pronašla je statistički značajne rodne razlike na 33 od 80 čestica, koje su bile konzistentne sa rodnim stereotipima. Wylie (1979, prema Bracken 1996) zaključuje kako ne postoji dokaz za to da se dječaci i djevojčice razlikuju u svom globalnom samopoimanju, u bilo kojoj dobi. Hattie (1992, prema Bracken, 1996) bilježi da su razlozi za razlike u samopoimanjima između muškaraca i žena ti što žene imaju status manjine, ispunjavaju društveno očekivane uloge, imaju više konflikta vezanih uz uloge od muškaraca, društveno i ekonomski su ovisnije, a

kulturalne ideologije se odnose prema ženama kao inferiornijima. Ipak, nije očito da će ovi razlozi neizbježno rezultirati time da žene imaju niže samopoimanje. Marsh i suradnici su ispitivanjem pomoću skala za samoopisivanje na ispitanicima od preadolescentnog perioda do kasne adolescencije ustanovili konzistentne rodne razlike u specifičnim domenama pojma o sebi. Smjer razlika varirao bi zavisno od domene. Ova su istraživanja pokazala da mlađi dječaci, predadolescenti, imaju više samopoimanje od djevojčica u području matematike, generalnog samopoimanja, tjelesnog izgleda i tjelesnih sposobnosti, a djevojčice imaju više samopoimanje u području čitanja i školske uspješnosti općenito (Marsh i sur., 1984; Marsh, Relich i Smith, 1983, prema Bracken 1996). Mnoga su istraživanja pokazala kako su najveće razlike među djevojčicama i dječacima na skali samoprocjene tjelesnih sposobnosti.

CILJ, PROBLEMI I HIPOTEZE

Cilj istraživanja

Cilj ovog istraživanja je ispitati odnos između agresivnosti, samopoimanja te prosocijalnog ponašanja adolescenata.

Problemi

1. Provjeriti postoji li povezanost između agresivnosti, prosocijalnog ponašanja adolescenata (mjereno kao emocionalne empatičke tendencije) i samopoimanja.
2. Ispitati spolne razlike u razini agresivnosti, prosocijalnog ponašanja i samopoimanja.
3. Ispitati kako agresivnosti doprinose spol, dob, neka obilježja obitelji, školski uspjeh, prosocijalno ponašanje i samopoimanje.

Hipoteze

H1: Postoji negativna povezanost između agresivnosti i prosocijalnog ponašanja (mjereno kao emocionalne empatičke tendencije) te između agresivnosti i samopoimanja. Između prosocijalnog ponašanja i samopoimanja očekuje se pozitivna povezanost.

H2: Očekuje se izraženije prosocijalno ponašanje i niža agresivnost kod djevojaka te da neće biti razlike u općem samopoimanju između mladića i djevojaka.

H3: Očekuje se da će samopoimanje, prosocijalno ponašanje, spol, dob, školski uspjeh te neka obilježja obitelji značajno doprinosti objašnjenju varijance agresivnosti. Od navedenih se očekuje da će najznačajniji prediktor biti samopoimanje, prosocijalno ponašanje i spol.

METODA

Sudionici i postupak

U ispitivanju je sudjelovalo 230 sudionika, od toga 62 učenika prvih, 50 drugih, 53 trećih i 65 učenika četvrtih razreda, Opće gimnazije u Livnu, dobnog raspona od 14 do 19 godina. Time je obuhvaćeno svih 8 razrednih odjeljenja ove škole. Sudjelovanje u istraživanju bilo je dobrovoljno, svi učenici su pristali sudjelovati. Sudjelovalo je 123 (53.5%) učenica i 107 (46.5%) učenika. Prosječna dob sudionika je 15 godina i 9 mjeseci ($SD=1.22$).

Tablica 1. Prikaz zastupljenosti mladića i djevojaka po razredima.

Razred	1	2	3	4	Ukupno
Djevojke	34	26	28	35	123
Mladići	28	24	25	30	107
Ukupno	62	50	53	65	230

Ispitivanje je bilo grupno, te se od svakoga sudionika tražio pismeni pristanak za sudjelovanje u istraživanju, kojeg je provela autorica ovog rada za vrijeme redovne nastave. Učenicima je naglašeno kako je istraživanje anonimno te da će se dobiveni podaci koristiti isključivo u svrhu izrade diplomskog rada. Učenike se također zamolilo da upitnike rješavaju iskreno i samostalno te je naglašeno da u slučaju ako se nakon ispunjavanja upitnika budu osjećali uznemireno mogu obratiti stručnoj osobi u školi to jest pedagogu. Nakon čitanja upute, sudionicima su podijeljeni upitnici. Sudionici su ispunjavali Sociodemografski upitnik, Upitnik agresivnosti, Skalu emocionalne empatije te Marshov upitnik samoopisivanja, točnije Skalu općeg selfa. Ispunjavanje upitnika trajalo je oko 30 minuta.

Instrumenti

Sociodemografski upitnik

Prikupljeni sociodemografski podaci u ovom istraživanju bili su spol, razred, dob, uspjehu na kraju prethodnog razreda, trenutačni bračni status roditelja te materijalne prilike obitelji.

Upitnik agresivnosti

Upitnik agresivnosti (eng. Aggression Questionnaire (AQ), Buss i Perry, 1992) sadrži 29 čestica od kojih se dvije kodiraju obrnuto. Čestice su na Likertovoj skali od jedan (potpuno nekarakteristično za mene) do pet (potpuno karakteristično za mene). Zadatak je sudionika da za svaku česticu procijeni koliko točno ona opisuje njegovo ponašanje i doživljavanje. Upitnik agresivnosti se sastoji od 4 faktora (García-León, 2002; Gerevich, 2007). Ti faktori su: fizička agresivnost (npr. „Potučem se češće nego drugi ljudi“), verbalna agresivnost (npr. „Moji prijatelji kažu da sam pomalo svadljiv/a“), ljutnja (npr. „Ponekad planem bez pravog razloga“) i hostilnost (npr. „Ponekad me izjeda ljubomora“). Da bi se provjerilo da li se i u ovom istraživanju dobivaju četiri faktora provedena je faktorska analiza. Pri provođenju faktorske analize upitnika korištena je analiza glavnih komponenata s Varimax rotacijom. Analiza je provedena na odgovorima 230 sudionika na sve čestice u Upitniku. Dobivena su dva faktora koji objašnjavaju 51,19% ukupne varijance. Najviše varijance rezultata na Upitniku agresivnosti objašnjava drugi faktor (29.86%), nazvan faktorom fizičke agresivnosti,

dok nešto manje (21.33%) objašnjava faktor hostilnosti. Pouzdanost upitnika kreće se u rasponu od .72 do .89 (Buss i Perry, 1992). Cronbach α za podatke ovog istraživanja iznosi .78, što je zadovoljavajuće. Minimalni rezultat koji je bilo moguće postići na upitniku iznosi 29 a maksimalni 145. U ovom istraživanju minimalni postignuti rezultat iznosio je 36, dok je maksimalni bio 100.

Marshov upitnik samoopisivanja

Marshov upitnik samoopisivanja (eng. Self Description Questionnaire (SDQ), Marsh i sur., 1988). SDQ konstruiran je za ispitivanje djece različite dobi i sastoji se od tri različita upitnika SDQ I, za ispitivanje najmlađe djece (5-8 godina), SDQ II za stariju (11 do 18 godina) te SDQ III za studente. SDQ I konstruiran je s namjerom mjerenja tri područja akademskog selfa i četiri područja neakademskog samopoimanja, koja su derivirana iz Shavelsonova hijerarhijskog i multifacietskog modela (Lacković-Grgin, 1994). Ima 66 čestica. Područja koja zahvaća su: tjelesne sposobnosti, tjelesni izgled, odnos s vršnjacima, odnos s roditeljima, čitanje, matematika i svi školski predmeti. SDQ II sadrži sve skale iz SDQ I i još tri nove skale. To su skale koje mjere opći samopoimanja, čestitost i emocionalnu stabilnost. Pored toga, skala iz SDQ I, koja mjeri percepciju odnosa s vršnjacima, razdvojena je SDQ II u dvije skale: skalu percepcije odnosa s vršnjacima istog spola i skalu percepcije odnosa s vršnjacima suprotnog spola. U ovom istraživanju biti će korištena Skala općeg samopoimanja, temeljena na Rosenbergovoj skali samopoštovanja. Sastoji se od 12 čestica. Skale ovog upitnika posjeduju dobru pouzdanost (Cronbach alpha kreće se od .80 do .90). Sudionici uz svaku česticu odabiru odgovor na skali od šest stupnjeva (od “uopće me ne opisuje”- jedan, do “potpuno me opisuje”-šest). Ukupni rezultat se određuje zbrajanjem rezultata na svakoj čestici, pri čemu se negativno formulirane čestice obrnuto boduju. Ukupni rezultat na Skali općeg samopoimanja može se kretati od 12 do 72 bodova. Viši rezultat ukazuje na više samopoimanje. Minimalni rezultat, ovog istraživanja, dobiven na Skali općeg samopoimanja iznosi je 26, a maksimalni 72. Pouzdanost tipa unutarnje konzistencije (Cronbach alfa) dobivena u ovom istraživanju iznosi .74 što je nešto manji koeficijent, no još uvijek zadovoljavajući.

Skala emocionalne empatije

Skala emocionalne empatije (eng. Emotional Empathy Scale, Raboteg-Šarić, 1995) mjeri tendenciju emocionalnog reagiranja izazvanu emocionalnim stanjem drugih osoba. Skala sadrži 19 tvrdnji. Sudionik treba uz svaku od 19 tvrdnji, na skali od 5 stupnjeva, označiti u kolikoj se mjeri sadržaj tvrdnje odnosi na njega (1 znači „uopće se ne odnosi na mene“, 5 znači „u potpunosti se odnosi na mene“). Pouzdanost upotrijebljene mjere emocionalne empatije, na uzorku dječaka i djevojčica pomenute autorice, iznosi (Cronbach alpha) .78. U ovom istraživanju Cronbach alpha bila je nešto viša i iznosila je .86. Rezultati na skali formiraju se kao suma rezultata na svakoj pojedinoj čestici, što znači da je minimalan broj bodova 19, a maksimalan 95. Viši rezultat na skali znači veću tendenciju doživljavanja emocionalne empatije (Lacković-Grgin i sur., 2002). Maksimalni rezultat postignut u ovom istraživanju iznosio je 92, a minimalni 26. Opravdanost upotrebe mjere emocionalne empatije u odnosu na mjeru kognitivne empatije leži i u tome što se mnogi istraživači slažu da je upravo emocionalna faceta ono što je svojstveno empatiji (Raboteg-Šarić, 1995).

REZULTATI I RASPRAVA

Prije testiranja hipoteza, izračunati su parametri deskriptivne statistike, rezultati su prikazani u Tablici 2.

Tablica 2. Rezultati deskriptivne analize za Skale emocionalne empatije, Skale općeg samopoimanja i Upitnik agresivnosti

	M	SD	T _{min}	T _{max}	R _{min}	R _{max}
PP	73.83	11.55	19	95	26	92
Samopoimanje	76.21	10.24	12	72	26	72
Agresivnost	67.55	12.13	29	145	36	100

Legenda: T_{min}- teorijski minimum; T_{max}- teorijski maksimum; R_{min}- postignuti minimum; R_{max}= postignuti maksimum; PP-prosocijalno ponašanje

Zatim je provjereno da li se rezultati primijenjenih upitnika distribuiraju po normalnoj raspodjeli. U tu svrhu korišten je Kolmogorov-Smirnovljev test normaliteta distribucije. Dobiveni rezultati pokazuju da se distribucija prosocijalnog ponašanja (mjenog kao emocionalne empatičke tendencije) i agresivnosti razlikuju od normalne. S obzirom na to značajno odstupanje od normalne distribucije provedene su odgovarajuće transformacije. U daljnjoj obradi korišteni su Pearsonovi koeficijenti korelaciji, t-test za velike nezavisne uzorke i hijerarhijska regresijska analiza.

Rezultati dobiveni na Upitniku agresivnosti

Tablica 3. pruža nam uvid u neke od osnovnih deskriptivnih podataka. Vrijednosti t-testa ($t(228)=2.56$; $p < .05$) pokazuju da postoji značajna razlika u odgovaranju s obzirom na spol. Mladići postižu više rezultate. Rezultati ovog istraživanja u skladu su s dosadašnjim istraživanjima. Za potkrepljivanje dobivenih rezultata postoji niz studija koje dokazuju spolne razlike u agresivnom ponašanju (Eisenberg i sur., 1999.; Essau i Conradt, 2006.; Juliano i sur., 2006.; Keresteš, 2002., 2006). Maccoby i Jacklin (1980) provele su meta-analizu 32 istraživanja, pri čemu su ustanovile da su se dječaci u 24 studije pokazali agresivnijima, u 8 studija nije bilo razlike među spolovima, dok ni u jednom istraživanju nije zabilježena viša razina agresije kod djevojčica u odnosu na dječake (Aronson, Wilson i Akert, 2005). Veća agresivnost dječaka objašnjava se nizom bioloških, socijalizacijskih i kognitivnih činitelja. Osobito je važno napomenuti da roditelji i okolina općenito lakše toleriraju, ponekad čak i pozitivno potkrepljuju, agresivnost dječaka, dok je za djevojčice agresivno ponašanje društveno neprihvatljivo (Dodge i sur., 1994; Keenan i Shaw, 1997; prema Keresteš, 2002). Kako se koncept agresivnosti u posljednje vrijeme proširio i na neka suptilnija i manje direktna ponašanja, postalo je jasno kako i muškarci i žene mogu biti agresivni, ali pritom koriste nešto drugačije strategije. U istraživanju o utjecaju agresivnosti na psihosocijalno zdravlje djece od 10 do 15 godina Piko i sur. (2006.) također dokazuju bitne spolne razlike u načinu i količini izražavanja agresivnosti: dječaci su više zaokupljeni fizičkom agresijom, a manje verbalnom, dok obrnuto vrijedi za djevojčice.

Tablica 3. Prikaz deskriptivnih podataka koji uključuju broj sudionika, postignuti minimalni rezultat, postignuti maksimalni rezultat, aritmetičku sredinu, standardnu devijaciju za muške i ženske sudionike posebno te za sve sudionike zajedno na Upitniku agresivnosti

	<i>N</i>	<i>R_{min}</i>	<i>R_{max}</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
M	107	44	99	69.34	10.95
Ž	123	36	100	65.99	12.91
Total	230	36	100	67.55	12.13

Legenda: *R_{min}* – minimalni dobiveni rezultat; *R_{max}* – maksimalni dobiveni rezultat

Rezultati dobiveni na skali emocionalne empatije

Da bi se vidjelo postoji li statistički značajna razlika u prosocijalnom ponašanju (mjerenom kao emocionalne empatičke tendencije) s obzirom na spol korišten je t-test za velike nezavisne uzorke. Dobiveni rezultati pokazuju da postoji značajna razlika u korist djevojaka ($t(228)=3.8$; $p<.05$). To je u skladu s prijašnjim istraživanjima koja su suglasna u tome kako je kod žena empatija razvijenija nego kod muškaraca (Hoffman, 1977, prema Raboteg-Šarić 1993). Smatra se kako se te razlike mogu pripisati razlikama u procesima socijalizacije i spolne identifikacije koji se zbivaju kod muškaraca i kod žena (Jordan i sur., 1991). Keresteš (2002) i Raboteg-Šarić (1995) nalaze kako su dječaci značajno manje prosocijalni. U uzorku studenata isto je utvrdio i Dragun (2001). Žene postižu više rezultate na mjerama empatije, barem kada su korištene samoprocjene i procjene drugih (Raboteg-Šarić, 1995; Rushton i sur., 1986; Strayer i Roberts, 2004; Toussaint i Webb, 2005; Vučina, 2002). Jedna od dodatnih interpretacija ove razlike je tendencija davanja socijalno poželjnih odgovora, odnosno davanje odgovora koji su u skladu s tradicionalnom spolnom ulogom. Takvi rezultati mogu biti i posljedica veće sklonosti žena da otvoreno govore o svojim osjećajima (Veža, 2006). Iz Tablice 4. mogu se vidjeti deskriptivni podaci dobiveni na ovoj skali.

Tablica 4. Prikaz deskriptivnih podataka koji uključuju broj sudionika, postignuti minimalni rezultat, postignuti maksimalni rezultat, aritmetičku sredinu, standardnu devijaciju za muške i ženske sudionike posebno te za sve sudionike zajedno na Skali emocionalne empatije

	<i>N</i>	<i>R_{min}</i>	<i>R_{max}</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>
M	107	37	91	70.94	11.93
Ž	123	26	92	76.48	10.55
Total	230	26	92	73.83	11.55

Legenda: *R_{min}* – minimalni dobiveni rezultat; *R_{max}* – maksimalni dobiveni rezultat

Rezultati dobiveni na Skali samopoimanja

Kada su u pitanju spolne razlike na samopoimanju rezultati t-testa ($t(228) = 1.337$; $p > .05$) pokazuju da ne postoji statistički značajna razlika, što je u skladu drugoj hipotezi ovog istraživanja kojom se pretpostavlja da ne postoji statistički značajna razlika u općem samopoimanju s obzirom na spol. Lacković-Grgin (1994) navodi da ne postoji suglasnost autora o samopoštovanju adolescenata različitog spola. Istraživanja u kojima su korištene višedimenzionalne skale samopoimanja, pokazuju da se ne bi moglo govoriti o razlikama u općoj razini samovrednovanja, već o razlikama u pojedinim njegovim dimenzijama (Hergovich, 2004). Beyer (1990) naglašava da su za rodne razlike u očekivanjima i samopercepciji važni utjecaji socijalizacije i rodni stereotipi (Hip, 1998). Piers (1984, prema Bracken 1996) je ustanovila da postoje rodne razlike u specifičnim samopoimanjima. Iako nije pronašla rodne razlike u cjelokupnom samopoimanju, pronašla je statistički značajne rodne razlike na 33 od 80 čestica, koje su bile konzistentne sa rodnim stereotipima. Rezultati Blocka i Robinsa iz 1993. godine pokazuju da se djevojke i mladići ne razlikuju u razini samopoštovanja u dobi od 14 godina (Pervin, Cervone i John, 2005). Wylie (1979, prema Bracken 1996) zaključuje kako ne postoji dokaz za to da se dječaci i djevojčice razlikuju u svom globalnom samopoimanju u bilo kojoj dob. Tablica 5. pruža prikaz deskriptivnih podataka Skale općeg samopoimanja. Sve navedeno je u skladu s drugom pretpostavkom ovog istraživanja, čime je ona potvrđena.

Tablica 5. Prikaz deskriptivnih podataka koji uključuju broj sudionika, postignuti minimalni rezultat, postignuti maksimalni rezultat, aritmetičku sredinu, standardnu devijaciju za muške i ženske sudionike posebno te za sve sudionike zajedno na Skali općeg samopoimanja

	<i>N</i>	<i>R</i> _{min}	<i>R</i> _{max}	<i>M</i>	<i>SD</i>
M	107	37	91	75.94	11.93
Ž	123	26	92	76.48	10.55
Total	230	26	92	76.21	11.55

Legenda: *R*_{min} – minimalni dobiveni rezultat dobiven; *R*_{max} – maksimalni dobiveni rezultat

Povezanost između agresivnosti, prosocijalnog ponašanja adolescenata (mjenog kao emocionalne empatičke tendencije) i samopoimanja te doprinos samopoimanja, prosocijalnog ponašanja, spola, dobi, školskog uspjeha te nekih obilježja obitelji u predikciji agresivnosti

Kako bi se ispitao odnos između agresivnosti, prosocijalnog ponašanja adolescenata i samopoimanja izračunati su Pearsonovi koeficijenti korelacije, a rezultati su prikazani u Tablici 6.

Tablica 6. Korelacije između agresivnosti, prosocijalnog ponašanja adolescenata (mjenog kao emocionalne empatičke tendencije) i samopoimanja adolescenata

	Agresivnost	PP	Samopoimanje
1. Agresivnost	-	-.16*	-.12*
2. PP	-	-	.10*

Legenda: **p* < .05; ***p* < .01; PP- prosocijalno ponašanje

Sukladno prvoj pretpostavci ovog istraživanja pokazalo se da postoji statistički značajna pozitivna povezanost između samopoimanja i prosocijalnog ponašanja. Primajući pozitivnu povratnu informaciju nakon prosocijalnog ponašanja ljudi su navedeni misliti o sebi kao o odgovornim i spremnima pružiti pomoć. Što upućuje na to da internalno usmjereno priznanje,

koje slijedi nakon prosocijalnog ponašanja, a koji ciljanu osobu opisuje kao onu koja je spremna pomoći, inducira pojam o sebi kao o prosocijalnoj osobi, što povratno povećava broj budućih prosocijalnih ponašanja (Hewstone i Stroebe, 2001). Prema Miljković i Rijavec (2001) osobe visokog samopoštovanja boljeg su fizičkog i psihičkog zdravlja, otpornije su na stres, zadovoljnije su svojim poslom, školom i osobnim životom, uvjerenije su da će njihovi naponi dovesti do uspjeha, češće surađuju s drugima, kompetentnije su u različitim socijalnim situacijama, procjenjuju se sretnijima i zadovoljnijima od većine, manje su depresivne. Takve su osobe spremnije pomoći drugima. Također, Donellan i sur. (2005) u svojoj studiji o povezanosti samopoštovanja i antisocijalnog ponašanja pronalaze njihovu značajnu negativnu povezanost. Nadalje, između agresivnosti i prosocijalnog ponašanja postoji negativna statistički značajna povezanost kao i između agresivnosti i samopoimanja. Prosocijalno i agresivno ponašanje su, po svom teoretskom značenju, suprotstavljeni pojmovi te se, stoga, očekuje njihova negativna povezanost. Empirijska istraživanja najčešće potvrđuju takva očekivanja (Brajša, 1991; Eron i Huesmann, 1984; Keresteš, 2002; Rushton i sur., 1986). Veža (2006) u svom istraživanju dobiva značajnu negativnu povezanost od -0.312 između ukupne agresivnosti i prosocijalnosti. Neki autori čak smatraju da se radi o suprotstavljenim ekstremima jedne dimenzije (Eron i Huesmann, 1984). Swift (2002., prema Mayer i Salovey, 2004) pronalazi negativnu korelaciju između prepoznavanja emocija i psihološke agresije.

Rezultati istraživanja koja su ispitivala povezanost samopoštovanja i agresivnosti nisu posve konzistentni. U nekim istraživanjima utvrđeno je da agresivni pojedinci imaju niže samopoštovanje (npr. Donnellan, Trzesniewski, Robins, Moffitt i Caspi, 2005; Webster, Kirkpatrick, Nezlek, Smith i Paddock, 2007). Suprotno tome, u nekim je istraživanjima utvrđena tendencija da agresivni pojedinci imaju visoko samopoštovanje (Baumeister i Boden, 1998; Salmivalli, Kaukiainen, Kaistaniemi i Lagerspetz, 1999). U istraživanju provedenom na 803 mlada ispitanika iz različitih gradova Hrvatske rezultati su pokazali da je pozitivnija procjena sebe vezana i uz pozitivnije i demokratskije stavove o rješavanju konflikata. Lošija samoprocjena povezana je s negativnim stavovima o rješavanju sukoba i pozitivnim stavovima o potrebi poražavanja protivnika (Uzelac i Buđanovac, 2003). Nadalje, neka su istraživanja pokazala da su osobe s niskim samopoštovanjem sklone eksternaliziranim problemima poput delinkvencije i antisocijalnog ponašanja (Fergusson i Horwood, 2002; Sprott i Doob, 2000). Tri različita pristupa u socijalnoj psihologiji navode da postoji veza između niskog samopoštovanja i eksternaliziranih problema. Tako Rosenberg (1965) kaže da nisko samopoštovanje oslabljuje veze sa socijalnom okolinom, prema teoriji socijalnog

povezivanja (eng. Social-bonding theory), slabije veze s društvom vode smanjivanju konformizma socijalnim normama i povećanju delinkvencije. Nadalje, humanistički psiholozi (npr. Rogers) smatraju da je nedostatak samopoštovanja povezan s psihološkim problemima uključujući i agresivnost. Te na koncu neofrojdovski orijentirani psiholozi iznose tvrdnju da nisko samopoštovanje motivira agresivnost (Donellan i sur., 2005).

Kako bismo odgovorili na treći postavljeni problem, provedena je hijerarhijska regresijska analiza. U Tablici 7. navedeni su koeficijenti determinacije i regresijski koeficijenti, kao i razlike u koeficijentu determinacije za svaki korak pojedinačno.

Tablica 7. Rezultati hijerarhijske regresijske analize za kriterij agresivnosti

Agresija	Model	Varijable	β	R^2	F	ΔR^2
	1.korak	Dob	.146 *	.081 *	4.290	.081 *
		Spol	-.167 *			
		BSR	.162			
		MPO	.044			
	2.korak	Dob	.034	.105 *	4.574	.025*
		Spol	-.186 *			
		BSR	.160			
		MPO	.057			
		UPR	-.194*			
	3.korak	Dob	.058	.125 *	4.583	.020*
		Spol	-.202 *			
		BSR	.164			
		MPO	.070			
		UPR	-.212 *			
		Prosocijalno ponašanje	-.147 *			
	4.korak	Dob	.057	.147*	4.739	.022*
		Spol	-.194 *			
		BSR	.171			
		MPO	.067			
		UPR	-.230 *			
		Prosocijalno ponašanje	-.145 *			
		Samopoimanje	-.152*			

Legenda: * $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$; β -regresijski koeficijent; R^2 -koeficijent determinacije; ΔR^2 - razlika u koeficijentu determinacije; UPR-uspjeh prethodnog razreda, MPO- materijalne prilike obitelji, BSR-bračni status roditelja

Agresivnost je uključena kao kriterij, dok su kao prediktori u prvom koraku bile sociodemografske varijable (dob, spol, bračni status roditelja i materijalne prilike obitelji), u drugom uspjeh prethodnog razreda, u trećem prosocijalno ponašanje te u četvrtom samopoimanje. U prvom koraku, značajnim prediktorima agresivnosti pokazali su se dob i spol. Rezultati sugeriraju da mladići i stariji sudionici postižu više rezultate na upitniku agresivnosti. Podaci o izraženijoj agresivnosti starijih sudionika nisu u skladu s većinom istraživanja koja pokazuju da u funkciji dobi dolazi do smanjenja agresivnosti. Dobiveni rezultati mogu se objasniti i različitim vidovima agresivnosti koji se mijenjaju tokom odrastanja, a mjereni su u ovom istraživanju (npr. fizička i verbalna agresivnost). Tijekom razvoja u mladu osobu i mladog odraslog dolazi do smanjenja broja otvorenih oblika agresivnosti, primjerice, napadaja bijesa i fizičkih obračuna (Loeber i Stouthamer, 1998). Istodobno raste broj oblika prikrivene agresivnosti (npr. prijevare, krađe), antisocijalnog i delinkventnog ponašanja. Verbalna i neprijateljska, hostilna, agresija češće se javljaju od školske dobi nadalje (Hartup, 1974, McCabe i Lipscomb, 1988; prema Vasta, Haith i Miller, 1998). Nadalje, i Milašin, Vranić i Buljubašić-Kuzmanović (2009) u svom istraživanju, u kojem su sudjelovali učenici osnovne i srednje škole, dobivaju da verbalna agresivnost raste s dobi. Ulaskom u odraslu dob zadržavamo tendenciju rjeđeg korištenja fizičke agresije, što nadoknađujemo verbalno ili indirektno agresivnim postupcima (Björkqvist, Lagerspetz i Kaukiainen, 1992). Nakon prvog koraka ukupan postotak objašnjene varijance kriterija iznosio je 8%.

U drugom koraku, osim spola, značajnim negativnim prediktorom pokazao se i uspjeh prethodnog razreda. Učenici koji postižu slabiji školski uspjeh agresivniji su. Istraživanje koje provodi Uzelac (2003) pokazalo je da uspješniji učenici razmjerno češće odgovaraju kako je pobjeđivanje u sukobima loše, a neuspješni da je takvo ponašanje u sukobima uvijek dobro. Može se pretpostaviti da će učenici sa slabijim uspjehom u školi posegnuti za različitim vidovima agresivnosti, uključujući i nasilje u pokušaju rješavanja sukoba. Ovakvo se ponašanje kod takvih učenika javlja i kao svojevrsni kompenzacijski mehanizam za njihov školski neuspjeh, za razliku od uspješnih, kojima takva kompenzacija najčešće nije potrebna (Uzelac, 2003). Slično istraživanje provela je Dautović (2007). Ona, naime, polazi od hipoteze prema kojoj su uspješnijim učenicima bliski stavovi o poželjnom kompromisnom i suradničkom modelu, dok su manje uspješnim i neuspješnim učenicima bliski stavovi o poželjnom modelu čekanja, „krpanja“ i pobjeđivanja. Objašnjenje dobivenih rezultata vezanih uz učenike sa slabijim školskim uspjehom autorica nalazi ponajviše u zatvorenom krugu:

slabiji školski uspjeh – slabija motiviranost za poduzimanje napora u razrješavanju sukoba – slabiji školski uspjeh. Osim toga, zagovara i potrebu sustavne edukacije, osobito manje uspješnih učenika, o poželjnim obrascima ponašanja u socijalnim sukobima (Dautović, 2007). Istraživanje koje su provele Franc, Raboteg- Šarić i Rijavec (1999) imalo je za cilj ispitati po kojim se komponentama samoreguliranog učenja (strategije učenja, vjerovanja o samoeфикаsnosti, ciljna orijentacija i samopoštovanje) razlikuju učenici različitog školskog uspjeha. Rezultati istraživanja pokazuju da što je školski uspjeh učenika veći, to je veće i njihovo samopoštovanje. Uvođenjem uspjeha prethodnog razreda u hijerarhijski model, dob prestaje biti značajnim prediktorom. Varijabla uspjeha prethodnog razreda ima medijacijsku ulogu. Učenici nižih razreda postižu bolji školski uspjeh od starijih učenika. Nadalje, mlađi učenici i oni s boljim školskim uspjehom manje su agresivni.

U trećem koraku, osim dva prethodno navedena prediktora, spol i školski uspjeh, značajnim negativnim prediktorom pokazalo se i prosocijalno ponašanje. Više o odnosu agresivnosti i prosocijalnog ponašanja bilo je riječi u prethodnom tekstu. U zadnjem, četvrtom koraku, i samopoimanje se pokazuje značajnim negativnim prediktorom agresivnosti. Nakon trećeg koraka ukupan postotak objašnjene varijance kriterija iznosio je 12.5%, da bi nakon četvrtog koraka iznosio 14.7%. Svi navedeni koraci su se pokazali statistički značajnim kao i sve razlike u koeficijentu determinacije. Najznačajnijim prediktorima pokazali su se spol, prosocijalno ponašanje i samopoimanje, što se slaže s očekivanjima treće hipoteze, ali osim navedenih prediktora i školski uspjeh prethodnog razreda pokazao se značajnim, što nije bilo predviđeno hipotezom. Prema svemu navedenom treća pretpostavka nije u potpunosti potvrđena.

Postoji nekoliko ograničenja dobivenih rezultata koja mogu poslužiti kao osnova u planiranju budućih istraživanja. Uzorak sudionika u ovom istraživanju je prigodan, kulturalno i etnički jedinstven što ograničava generalizaciju dobivenih rezultata. Ispitani su samo polaznici jedne škole, gimnazije, koju pohađa više djevojaka nego mladića. Istraživanje je provedeno transversalno i potpuno se temelji na podacima dobivenim samoprocjenama, a nedostatak svih takvih metoda je subjektivnost sudionika i poteškoće u opažanju vlastitog ponašanja. Sudionici često sebe žele prikazati u boljem svijetlu pa unatoč osiguranoj anonimnosti u istraživanju daju socijalno poželjne odgovore. Zbog toga je ponekad bolje koristiti objektivnije metode procjene, kao npr. opažanje određenog ponašanja. Kako je metoda opažanja skupa i dugotrajna, često se pristupa metodi procjene od strane sudioniku

bliske osobe (kao što je roditelj, nastavnik, prijatelj i slično). Međutim, u ovom istraživanju ovakvom metodom bismo mogli procijenjivati samo agresivnost i prosocijalno ponašanje. Nadalje, dobro bi bilo kada bi se u buduća istraživanja mogao uključiti uzorak iz više različitih škola kako bi bio što reprezentativniji. Isto tako, potrebno je ući dublje u razloge pojedinih ponašanja među sudionicima što bismo mogli napraviti provedbom dobro osmišljenoga intervjua ili korištenjem neke druge metode (npr. fokus grupe) što bi omogućilo veće uvide i bogatije odgovore od sudionika. Također, u ovom istraživanju mjereno je samo opće samopoimanje, za buduća istraživanja bilo bi dobro mjeriti i specifična samopoimanja kako bi se dobilo veće bogatstvo podataka.

ZAKLJUČAK

Istraživanjem je utvrđeno da djevojke postižu više rezultate na skali prosocijalnog ponašanja (mjerenog kao emocionalne empatičke tendencije) te sukladno očekivanjima mladići su agresivniji od djevojaka. Također, nije dobivena statistički značajna razlika u samopoimanju među djevojkama i mladićima. Da bi se ustanovio doprinos samopoimanja, prosocijalnog ponašanja, spola, dobi, bračnog status roditelja, materijalnih prilika obitelji te uspjeha prethodnog razreda na objašnjenje varijance agresivnosti, kao i koji je od navedenih prediktor najznačajniji, provedena je hijerarhijska analiza. Njeni rezultati pokazuju da opisanom setom prediktorskih varijabli možemo objasniti 14.7% ukupne varijance agresivnosti. Svi navedeni koraci su se pokazali statistički značajnim kao i sve razlike u koeficijentu determinacije. Najznačajnijim prediktorima pokazali su se spol, prosocijalno ponašanje i samopoimanje te školski uspjeh prethodnog razreda.

Literatura

- Aronson, E., Wilson, T.D. i Akert, R.M. (2005). *Socijalna psihologija*. Zagreb: Mate.
- Bezinović, P. (1988). *Percepcija osobne kompetentnosti kao dimenzija samopoimanja*. Neobjavljeni doktorski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta Zagrebu.
- Bezinović, P. i Lacković-Grgin, K. (1990). Percepcija vlastite kompetentnosti, tjelesnog izgleda i samopoštovanja kod desetogodišnje djece. *Primijenjena psihologija*, 11(2), (str. 71-75).
- Bjorkqvist, K., Lagerspetz, K. M. J. i Kaukiainen, A. (1992). Do girls manipulate and boys fight? Developmental trends regarding direct and indirect aggression. *Aggressive Behavior*, 18, (str.117-127).
- Björkqvist, K., Österman, K., Lagerspetz, K.M.J., Landau, S.F., Caprara, G.V. & Fraczek, A. (2001). Aggression, victimization and sociometric status: Findings from Finland, Israel, Italy. U J.M. Ramirez i D.S. Richardson (Ur.) *Cross cultural approaches to research on aggression and reconciliation*, (str. 111-119). Hauooauge, New York
- Bracken, Bruce A. (Ur.), (1996). *Handbook of self-concept: Developmental, social, and clinical considerations* , (str. 171-209). Oxford, England: John Wiley & Sons.
- Brajša-Žganec, A., Raboteg-Šarić, Z., Franc, R. (2000). *Dimenzije samopoimanja djece u odnosu na opaženu socijalnu podršku iz različitih izvora*. Društvena istraživanja. Zagreb. 6 (50), (str. 897-912).
- Bujas, Z. (1981). *Uvod u metode eksperimentalne psihologije*. Zagreb: Školska knjiga.
- Bushman, B.J., Baumeister, R.F., Thomaes, S., Ryu, E., Begeer, S. i West, S. (2009). Looking again, and harder, for a link between low self-esteem and aggression. *Journal of Personality*, 77, (str. 424–446).

- Buss, A. H. i Perry, M. (1992). The Aggression Questionnaire. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63, (str. 452-459).
- Čudina-Obradović, M. (1991). *Nadarenost : razumijevanje, prepoznavanje, razvijanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- Dautović, S. (2007). Relacije između školskog uspjeha i stava o sukobima. *Odgojne znanosti*, 9 (1), 107-117.
- Davis, M.H. (1980). A multidimensional approach to individual differences in empathy. *JSAS Catalog of Selected Documents in Psychology*, 10, 85.
- Donnellan, M. B., Trzesniewski, K. H., Robins, R. W., Moffitt, T. E., i Caspi, A. (2005). Low self-esteem is related to aggression, antisocial behavior, and delinquency. *Psychological Science*, 16, (str. 328-335).
- Eisenberg, N. i Miller, P. A. (1987). The relation of empathy to prosocial and related behaviors. *Psychological Bulletin*, 101, (str. 91–119).
- Eron, L.D. i Huesmann, L.R. (1984). The relation of prosocial behavior to the development of aggression and psychopathology. *Aggressive Behavior*, 10, (str. 201-211)
- Franc, R., Raboteg- Šarić, Z. i Rijavec, M. (1999). Komponente samoregulirajućeg učenja i školski uspjeh. *Društvena istraživanja*, 8 (4), (str. 529- 541).
- Fromm, E. 1989, *Anatomija ljudske destruktivnosti I*, Naprijed, Zagreb.
- Gray-Little, B., Williams i V.S.L Hancock, T.D (1997) An item response theory analysis of the Rosenberg Self-esteem Scale. *Personality an Social Psychology Bulletin*, 23, (str. 443-451).
- Harter, S. (1999). *The construction of the self: a developmental perspective*. New York: Guilford Press.
- Hergovich, A. (2004). Gender differences in the self-concept of preadolescent children. *School Psychology International*, 25(2), (str. 207-222).

- Hewstone, M i Stroebe, W. (2003) *Socijalna psihologija: europske perspektive*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Hoffman, M.L. (1977). Sex differences in empathy and related behaviors. *Psychological Bulletin*, 84(4), (str. 712-722).
- Hoffman, M.L. (1981). The development of empathy. U J.P. Rushton i R.M. Sorrentino (Ur.), *Altruism and helping behavior: Social, personality, and developmental perspectives*. Hillsdale. N.J.: Lawrence Erlbaum Associates
- Hoffman, M.L. (1987). The contribution of empathy to justice and moral judgment. N. Eisenberg, J. Strayer (Ur.), *Empathy and its development*, (str. 47-80). New York: Cambridge University Press.
- Jordan, J.V., Kaplan, A.G., Baker, Miller, J., Stiver, I.P., Surrey, J.L. (1991). *Women's Growth in Connection*. New York, London: The Guilford Press
- Kaukiainen, A., Bjorkqvist, K., Lagerspezt, K., Osterman, K., Salmivalli, C., Rothberg, S. I Ahlbom, A. (1999). The relationship between social intelligence, empathy, and three types of aggression. *Aggressive Behavior*, 25, (str. 81-89).
- Keresteš, G. (2002). *Dječje agresivno i prosocijalno ponašanje u kontekstu rata*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Kirkpatrick, L.A., Waugh, C.E., Valencia, A. i Webster, G.D. (2002). The functional domain specificity of self-esteem and the differential prediction of aggression. *The Journal of Psychology*, 134, (str. 401-421).
- Lacković-Grgin, K. (2006). *Psihologija adolescencije*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lacković-Grgin, K. (1994). *Samopoimanje mladih*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Lacković-Grgin, K., Proroković, A., Čubela, V., Penezić, Z. (2002). *Zbirka psihologijskih skala i upitnika*. Zadar: Odsjek za psihologiju filozofskog fakulteta u Zadru.

- Larsen, R. J. i Buss, D. M. (2008). *Psihologija ličnosti: područja znanja o ljudskoj prirodi*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Leary, M.R. i Kowalski, R. M. (1995): *Social Anxiety*. New York: Guilford Press.
- Lindeman, M., Harakka, T., Keltikangas-Järvinen, L. (1997). Age and gender differences in adolescents' reactions to conflict situations: Aggression, prosociality, and withdrawal. *Journal of Youth and Adolescence*, 26 (3), (str. 339-351).
- Mayer, J.D. i Salovey, P. (2004). Social intelligence. U C. Peterson i M.E.P. Seligman (Ur.). *Character strenghts and virtues* (str.337-353). Washington, DC: American Psychological Association.
- Marsh, H. W. (1985). Age and Sex Effects in Multiple Dimensions of Preadolescent Self-Concept: A Replication and Extension. *Austalian Journal of Psychology*, 37 (2), (str. 197-204).
- Milašin, A., Vranić, T. i Buljubašić Kuzmanović, V. (2009). Ispitivanje učestalosti verbalne agresije kod djece i mladeži. *Život i škola*, 22, (str. 116-141).
- Penington, D.C. (2001) *Osnove socijalne psihologije*. Jastrebarsko: Naklada Slap
- Pervin, L. A., Cervone, D. i John, O. P. (2005). *Psihologija ličnosti : teorije i istraživanja*. Zagreb: Školska knjiga.
- Petz, B. (1997). *Osnovne statističke metode za nematematičare*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Petz, B. i sur. (1992). *Psihologijski rječnik*. Prosvjeta: Zagreb.
- Raboteg-Šarić, Z. (1993). *Empatija, moralno rasuđivanje i različiti oblici prosocijalnog ponašanja*. Doktorski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma*. Alinea: Zagreb.
- Raboteg-Šarić, Z. (1995). *Psihologija altruizma : čuvstveni i spoznajni aspekti prosocijalnog ponašanja*. Zagreb: Alinea.

- Robins, R. W., & Trzesniewski, K. H. (2005). Self-esteem development across the lifespan. *Current Directions in Psychological Science*, 14, (str. 158-162).
- Rosenberg, M. (1965). *Society and Adolescent Self-Image*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Ručević, S. i Duvnjak, I. (2010). Povezanost reaktivne i proaktivne agresije, privrženosti i samopoštovanja adolescenata. *Psihologijske teme*, 1(19), (str. 103-121).
- Russell, A. i Owens, L. (1999). Peer estimates of school-aged boys and girls aggression to same –and cross-sex targets, *Social development*, 8(3), (str. 364-377).
- Slunjski, I. (2006). *Atruizam, emocionalna empatija i samopoštovanje kod studenata humanističkog i nehumanističkog usmerenja*. Diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Sprott, J.B. i Doob, A.N. (2000). Bad, sad, and rejected: The lives of aggressive children. *Canadian Journal of Criminology*, 42, (str. 123–133).
- Uzelac, S., Buđanovac, A. (2003): Kanoničke relacije između samoprocjena mladih i njihovih stavova prema obrascima rješavanja socijalnih sukoba. *Kriminologija i socijalna integracija*. 11 (1), (str. 25-32).
- Vasta, R., Haith, M.H. i Miller, S.A. (1998). *Dječja psihologija*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Veža, K. (2006). *Povezanost emocionalne empatije, prosocijalnog i agresivnog ponašanja u ranoj adolescenciji*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Vučina, T. (2002). *Povezanost različitih dimenzija empatije i altruističnog ponašanja kod adolescenata*. Neobjavljeni diplomski rad. Zagreb: Odsjek za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
- Žužul, M. (1989). *Agresivno ponašanje – Psihologijska analiza*. Zagreb: Radna zajednica republičke konferencije Saveza socijalističke omladine Hrvatske.